

УДК 341.1/8:159.98:613
DOI <https://doi.org/10.32782/ILA.2024.32.03>

ФАСІЙ А. В.,

аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Анотація. Стаття висвітлює важливість впливу психічного стану людини на її життєдіяльність, враховуючи вплив як на індивідуальному рівні, так і на суспільство в цілому. У зв'язку з цим робиться аналіз чинних міжнародних конвенцій, декларацій та стандартів у сфері психічного здоров'я, досліджується діяльність міжнародних організацій у сфері охорони психічного здоров'я. Теоретичне значення даного дослідження полягає у з'ясуванні комплексної природи права на охорону здоров'я, що дає змогу всебічно розкрити нові аспекти цього права, врахувати реалії сучасного світу та сприяти формуванню принципів, що відображають зв'язок між психічним здоров'ям і правами людини. Це допомагає прояснити взаємодію між соціальними та правовими аспектами психічного здоров'я та зробити внесок у розвиток міжнародного права, у якому психічне здоров'я можна визнати важливою складовою сферою правового регулювання. Практичне значення даного наукового дослідження полягає у визначенні перспективних напрямів діяльності міжнародних організацій, спрямованих на забезпечення права на доступ до психічного здоров'я в кризових ситуаціях і може стати основою для створення програм та ініціатив з підтримки психічного здоров'я. Сфера охорони психічного здоров'я потребує сучасної наукової тактики, яка включає: розробку інтегрованих підходів, які враховують психічне здоров'я разом із фізичним для покращення доступності та якості послуг; зосередження уваги на розробці та реалізації профілактичних програм для зниження ризиків і мінімізації наслідків психічних захворювань; поширення ініціатив щодо забезпечення рівного доступу до охорони психічного здоров'я для всіх, незалежно від соціального статусу, етнічної приналежності та місця проживання; впровадження цифрових інновацій, таких як телемедицина та мобільні додатки для полегшення доступу до охорони психічного здоров'я та моніторингу пацієнтів; впровадження глобальних кампаній та ініціатив для боротьби зі стигмою навколо психічних захворювань та підвищення обізнаності про важливість психічного здоров'я; забезпечення збільшення інвестицій і фінансування для підтримки досліджень, розвитку послуг і охорони психічного здоров'я; а також розширення міжнародного співробітництва та обміну досвідом між країнами для вдосконалення стратегій і політики у сфері психічного здоров'я. Ці перспективи розвитку сфери можуть сприяти встановленню більш відкритого, інклюзивного та ефективного підходу до встановлення та захисту права на психічне здоров'я на міжнародному рівні.

Ключові слова: психічне здоров'я, право на психічне здоров'я, міжнародна охорона психічного здоров'я, психічне благополуччя, захист прав людини, право на психічне здоров'я.

Постановка проблеми. Сьогодні, привернення увагу до питань охорони та захисту прав людини є безспірною тенденцією для міжнародної спільноти. При цьому, вразливість людини, її життя, здоров'я та охорони

прав та законних інтересів особливо звернули на себе увагу в умовах пандемії та збройної агресії на території України. Зростання стресу, депресії, тривоги та інших психічних захворювань стає суттєвою проблемою у світі. Глобалізація, соціальні конфлікти, економічні труднощі та інші фактори можуть негативно впливати на психічне здоров'я і ставити під загрозу добробут людей. Міжнародне право може створювати механізми для захисту осіб від таких загроз та забезпечення їх психічного благополуччя.

Психічне здоров'я є складовою частиною загального концепту прав людини. Міжнародні правові норми, такі як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, визнають право на фізичне та психічне благополуччя. Дослідження цього питання направлене на визначення охорони та захисту цих прав у контексті психічного здоров'я.

Психічне здоров'я не зупиняється на національних кордонах [1]. Глобальні виклики, такі як пандемії, міграція та міжнародні конфлікти, можуть масово впливати на психічне здоров'я населення. Міжнародне право може встановлювати стандарти та механізми співпраці для управління глобальними аспектами охорони психічного здоров'я, що робить актуальним та своєчасним дослідження проблемних питань міжнародної охорони права на психічне здоров'я. Адже, дослідження у сфері міжнародно-правової охорони психічного здоров'я може сприяти розробці стандартів, протоколів та міжнародних норм, які визначають права та обов'язки держав у цій сфері. Це може стати основою для розробки міжнародних угод та конвенцій, направлених на захист психічного здоров'я.

Сьогодні метою досліджень питань міжнародної охорони права на психічне здоров'я є створення ефективних міжнародних механізмів та правових інструментів, щоб забезпечити адекватний захист та підтримку психічного здоров'я людей у всьому світі.

Актуальність дослідження міжнародно-правової охорони психічного здоров'я має теоретичну та практичну цінність. Теоретична цінність даного наукового дослідження полягає у можливості розширення та удосконалення теорії прав людини. Воно може розкривати нові аспекти, враховувати реалії сучасного світу та сприяти формулюванню принципів, які відображають взаємозв'язок психічного здоров'я та прав людини. Дослідження може допомагати у вивченні взаємодії між соціальними та правовими аспектами психічного здоров'я, сприяти розвитку міжнародного права, де психічне здоров'я може бути визнано як важлива складова сфера правового регулювання. Це може призвести до удосконалення та створення нових міжнародних норм і стандартів. Практична цінність дослідження полягає у визначенні правових основ для розробки та впровадження законодавства, спрямованого на захист психічного здоров'я, може бути підґрунтям для створення програм і ініціатив, направлених на підтримку психічного здоров'я на різних рівнях: від індивідів до спільнот та суспільства в цілому.

Стан дослідження. Право на психічне здоров'я в як одне із особистих немайнових прав розглядали в свої дослідженнях такі вчені, як: О. М. Бандурка, В. І. Борисова, І. В. Венедіктова, Н. О. Давидова, С. О. Сліпченко, Р. О. Стефанчук. Окремої уваги заслуговують праці Л. В. Красицької «Право громадян України на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність» (1999 р.), С. Б. Булеци «Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках» (2005 р.), Т. В. Ліснічої «Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, свободу та особисту недоторканність)» (2007 р.).

Проте, вищевказані дослідження стосувались, в більшій мірі, приватно-правової природи особистих немайнових прав, залишаючи малодослідженими питання міжнародної охорони права на психічне здоров'я.

Метою дослідження є аналіз та систематизації міжнародних юридичних інструментів, що забезпечують охорону права на психічне здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, проблема здоров'я населення стала однією з ключових тем міжнародної наукової спільноти, вирішення якої має значний вплив на кількісні та якісні параметри майбутнього розвитку людства.

Психологічний стан суспільства акцентується відчуттям невизначеності щодо свого майбутнього, проявами агресивної поведінки та запальною реакцією на зовнішні фактори. Крім того, збільшилась кількість споживачів штучної стимуляції організму за допомогою лікарських препаратів, наркотичних речовин та екстремальної поведінки.

В умовах глобальних стресових ситуаціях, таких як поширення вірусного захворювання, карантинні обмеження, воєнний стан, збройна агресія, та індивідуальних – зміна місця проживання, втрата близьких, втрата роботи, майна, особливо страждає психічне здоров'я людини. Тому, сьогодні необхідним є створення теоретичного підґрунтя для розвитку системи правової охорони права на психічне здоров'я.

Психічне здоров'я входить до сфери наукового інтересу різних наук, серед яких: медицина, соціологія, право та інші. Так, медицина – зосереджує увагу на дослідженнях психічних процесів та розладів людини, а також їх лікування. Соціологія – досліджує вплив соціальних чинників на психічне здоров'я, включаючи роль суспільства та культури. Право – зосереджує увагу на можливостях людини реалізовувати свої права пов'язані із психічним здоров'ям, їх охороною та захистом.

В цьому контексті необхідно зазначити, що охорона права на психічне здоров'я в основному покладається на різні інститути права, серед яких можна виділити:

1. медичне право – визначає правові рамки для діагностики, лікування та захисту прав людей з психічними розладами. Воно регулює взаємодію медичних фахівців і пацієнтів, забезпечуючи надання адекватної та безпечної допомоги;

2. захист прав людини: інститут права, направлений на захист основоположних прав та свобод людини, включаючи право на життя та право на здоров'я;

3. право соціального забезпечення: направлене на забезпечення заходів для соціальної інтеграції та підтримки осіб з психічними розладами, сприяючи їхньому праву на повноцінне життя в суспільстві;

4. міжнародне право: міжнародне публічне право вивчає міжнародні стандарти у сфері охорони права на психічне здоров'я. Міжнародне приватне право вивчає суспільні відносини в сфері охорони здоров'я, що обтяжений іноземним елементом.

Тому, охорона права на психічне здоров'я вимагає комплексного підходу, який враховує як медичні, так і правові аспекти, спрямовані на забезпечення належного захисту прав, а також підтримки людини.

Сьогодні, навіть у світлі серйозних загроз, міжнародне співтовариство активно працює над розробкою сучасних стратегій для збереження та покращення психічного здоров'я населення. Застосування передових технологій у сфері охорони здоров'я сприятиме подовженню середнього віку населення у всьому світі, полегшенню стану організму при фізичних та психічних порушеннях, а також сприятиме загальному покращенню здоров'я. Зокрема, Всесвітня організація охорони здоров'я акцентує свою діяльність на пріоритетних аспектах збереження та зміцнення психічного здоров'я, особливо актуалізованих в контексті початку пандемії COVID-19.

Психічне здоров'я представляє собою стан психічного благополуччя, яке обумовлює можливість ефективного подолання стресових ситуацій у повсякденному житті, розвитку особистого потенціалу, успішному навчанню та професійній діяльності, а також активній участі у житті суспільства [2, с. 48]. Це важливий аспект загального здоров'я, яке лежить в основі індивідуальних та колективних можливостей щодо прийняття рішень, входження у взаємовідносини, а також можливості впливати на соціокультурне оточення. Психічне здоров'я, єднаючи в собі фізичне та психічне благополуччя, є не тільки основоположним правом кожної людини, але і невід'ємним чинником особистого, суспільного та соціально-економічного розвитку [3].

Щодо терміну «психічне здоров'я», Всесвітня організація охорони здоров'я визначає його як визначений рівень резерву емоційних та психічних ресурсів особистості, які дозволяють їй подолати несподівані стресові ситуації або труднощі, що виникають у окремих життєвих випадках [4].

Як влучно зазначають науковці Л. Гостин та Л. Гейбл, міжнародне право відіграє важливу роль у сфері охорони права на психічне здоров'я особистості, оскільки створює та легітимізує стандарти у сфері захисту прав особи на психічне здоров'я [5, с. 21]. Відповідні стандарти встановлюють єдність підходів та якість послуг у сфері охорони психічного здоров'я на міжнародному рівні. За допомогою них гарантується захист прав та інтересів пацієнтів у сфері психічного здоров'я, зменшуючи ризик

недобросовісного лікування. Крім того, стандарти сприяють взаємодії різних спеціалістів та наукових груп для комплексного розгляду питань психічного здоров'я.

Аналіз міжнародних декларацій та конвенцій, які стосуються права на психічне здоров'я, вказує на важливі тенденції та заходи, що направлені на захист та підтримку психічного здоров'я. Так, до основоположних міжнародних нормативних актів, які задають стандарти охорони прав на психічне здоров'я є: Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про права людини із вадами, Декларація про права людини та психічного здоров'я, а також Резолюції та Рекомендації Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я та інші [6, с. 21].

Статті Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права визначають право на кожної особи на належний стан фізичного та психічного здоров'я. Держави-учасниці зобов'язані приймати заходи для покращення умов життя та психічного здоров'я населення [7].

Конвенція про права людини із вадами визнає право на психічне здоров'я для людей із вадами та вимагає заходів для забезпечення їхнього повноцінного участі в суспільстві [8].

Декларація про права людини та психічного здоров'я прийнята ВООЗ, ця декларація визначає права людини в сфері психічного здоров'я, включаючи право на гідність, недискримінацію, інформовану згоду та доступ до адекватних послуг [9].

Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я активно веде роботу з розробки рекомендацій та стандартів у сфері психічного здоров'я, що включають стратегії для поліпшення доступності та якості послуг.

Аналіз цих міжнародних документів свідчить про визнання важливості права на психічне здоров'я та встановлення зобов'язань для держав у забезпеченні його захисту та підтримки [10, с. 408–409].

Загалом міжнародні норми, що регулюють сферу охорони психічного здоров'я направлені на забезпечення рівних прав для всіх осіб щодо психічного здоров'я без будь-якої форми дискримінації, визнання права кожної людини на найвищий досягнутий стан фізичного та психічного здоров'я, спеціальний захист прав осіб, які можуть бути вразливими у контексті психічного здоров'я, наприклад, дітей, людей похилого віку, або осіб із особливими потребами, забезпечення права на інформовану згоду та конфіденційність у відносинах із спеціалістами з психічного здоров'я, заборону використання практик, що можуть призводити до психічних тортур, сприяння соціальній інтеграції та можливості для активної участі в суспільстві для осіб із порушеннями психічного здоров'я [11].

Міжнародні норми, що регулюють відносини у сфері охорони психічного здоров'я визначають основу для розробки політик, законодавства та програм, направлених на забезпечення міжнародної охорони відповідного права.

Крім міжнародних конвенцій, угод, резолюцій та рекомендацій важливу ролі у сфері охорони права на психічне здоров'я відіграють міжнародні

організації, які забезпечують охорону права на психічне здоров'я шляхом прийняття стратегій, розробки стандартів та надання підтримки. До таких організацій належать:

1. Всесвітня Організація Охорони Здоров'я, яка активно працює над розробкою міжнародних стандартів для оцінки та покращення ментального здоров'я. Вона сприяє обміну найкращими практиками та надає технічну підтримку державам у розробці та впровадженні національних програм з охорони психічного здоров'я;

2. Європейське Агентство з питань Ментального Здоров'я активно сприяє розвитку стратегій ментального здоров'я в Європейському просторі, забезпечуючи аналіз сучасного стану та рекомендації для вдосконалення систем охорони ментального здоров'я;

3. Міжнародна Організація праці вивчає вплив робочого середовища на психічне здоров'я та розробляє стандарти для покращення умов праці з метою запобігання стресовим ситуаціям та психічному вигоранню;

4. Європейська Комісія впроваджує програми та ініціативи для підтримки психічного здоров'я в Європейському Союзі, фінансуючи проекти, направлені на підвищення свідомості та надання послуг у сфері охорони психічного здоров'я;

5. Міжнародний Червоний Хрест та Червоний Півмісяць. Ці організації ведуть роботу з надання психосоціальної підтримки під час конфліктів та кризових ситуацій, допомагаючи відновленню психічного здоров'я постраждалих.

Всі вищезазначені міжнародні організації вносять значний вклад у розвиток міжнародних стандартів у сфері психічного здоров'я. Такі організації активно сприяють розробці стандартів, які визначають основні засади реалізації права на охорону психічного здоров'я [12, с. 65].

Міжнародні організації спільно працюють над розробкою та впровадженням стратегій для підтримки та захисту права на психічне здоров'я на різних рівнях глобальної спільноти.

Сьогодні, питання забезпечення права на охорону здоров'я є вкрай важливим через виклики сучасності, які впливають на психічне благополуччя особи та суспільства в цілому. Такими викликами є розповсюдження захворювань, таких як COVID-19, що викликає зростання психосоціальних проблем, включаючи стрес, тривожність та депресію. Карантинні обмеження можуть призводити до соціальної ізоляції та самотності, що негативно впливає на психічне благополуччя. Зростаюча роль цифрових технологій може призводити до залежності від гаджетів, та медійних продуктів, впливаючи на психічне здоров'я, особливо серед молоді. Економічні кризи та безробіття можуть пригнічувати емоційний стан особи та негативно впливати на психічне здоров'я населення, збільшуючи ризик розвитку різних психічних захворювань. Міжнародні конфлікти, збройна агресія та активна участь в бойових діях є факторами, що викликають негативні емоції, такі як страх, злість, агресію, жагу помсти та інші.

Довготривалість та сукупність відчуття негативних емоцій впливає на стан психічного здоров'я. Крім того, активні військові дії на певних територіях створюють проблему доступу до психічної допомоги та послуг, що забезпечують ефективне лікування та підтримки особи.

Сфера охорони психічного здоров'я потребує сучасних наукових підходів, які включають: розвиток інтегрованих підходів, що враховують психічне здоров'я разом з фізичним, для покращення доступності та якості послуг; зосередження на розвитку та впровадженні програм профілактики для зменшення ризиків та попередження психічних захворювань; поширення ініціатив для забезпечення рівного доступу до охорони психічного здоров'я для всіх, незалежно від соціального стану, етнічної приналежності чи місця проживання; впровадження цифрових інновацій, таких як телемедицина та мобільні додатки, для полегшення доступу до психічної охорони та моніторингу стану пацієнтів; здійснення глобальних кампаній та ініціатив для боротьби зі стигмою навколо психічних захворювань та підвищення обізнаності щодо важливості психічного здоров'я; забезпечення збільшення інвестицій та фінансування для підтримки досліджень, розвитку послуг та надання психічної допомоги; збільшення міжнародної співпраці та обміну досвідом між країнами для вдосконалення стратегій та політик у сфері психічного здоров'я. Такі перспективи розвитку даної сфери можуть сприяти створенню більш відкритого, інклюзивного та ефективного підходу до міжнародної охорони права на психічне здоров'я.

Висновки. Охорона права на психічне здоров'я – це система заходів, направлених на забезпечення та підтримку психічного здоров'я громадян. Це охоплює різноманітні аспекти, включаючи попередження психічних розладів, усунення стигми щодо психічного здоров'я та підтримку для тих, хто стикається з психічними проблемами та розладами.

Сфера міжнародної охорони психічного здоров'я має глобальний характер в умовах боротьби суспільства із поширенням вірусних захворювань, карантинних обмежень, економічних криз, цифровізацією та міжнародними конфліктами. Зважаючи на дані фактори, що впливають на психічне благополуччя населення, міжнародні організації мають вчиняти дії направлені на аналіз сучасних викликів, сприяти розробці та уніфікації протоколів для надання психологічної підтримки в умовах кризових ситуацій, забезпечувати навчання фахівців у сфері психічного здоров'я, розвиток систем комунікації, що дозволяє швидко та ефективно поширювати інформацію щодо нових викликів, які можуть впливати на психічне здоров'я, створювати міжнародні платформи та програми для підтримки психічного здоров'я після кризових ситуацій.

Література:

1. Streltsova YJ, Streltsov YL, Kuzmin EE. The Evolving Idea of “Health” in the Legal Landscape: An Attempt to Identify Critical Aspects. *Wiad Lek.* 2021;74(11 cz 2):2954-2958. PMID: 35029562.

2. Психічне здоров'я особистості : підруч. для вищих навч. закладів / С. Д. Максименко, Я. В. Руденко, А. М. Кушнерьова, В. М. Невмержицький. Київ : «Видавництво Людмила», 2021. 437 с.
3. Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Загальний коментар 14, Право на найвищий досяжний рівень здоров'я (2 сесія, 2000 рік). Текст див. в документі ООН E/C.12/2000/4 (2000): A Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.6 at 85 (2003).
4. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) від 22 лип. 1946 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_599.
5. Gostin L., Gable L. The Human Rights of Persons with Mental Disabilities: A Global Perspective on the Application of Human Rights Principles to Mental Health. *Maryland Law Review*. 2004. Vol. 63, Iss. 1. pp. 20-121.
6. Берн І., Езер Т., Коен Дж., Оверал Дж., Сенюта І. Права людини у сфері охорони здоров'я : практич. посіб. / за наук. ред. І. Сенюти. Львів : Вид-во ЛОБФ «Медицина і право». 2012. 552 с. URL: <http://medicallaw.org.ua/vydavnytstvo/praktychnyi-posibnyk-prava-liudyny-u-sferi-okhorony-zdorovia/2-mizhnarodni-standarti-prav-ljudini-v-sferi-okhoroni-zdorovja/22-osnovni-dzherela/>.
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
8. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
9. Загальна декларація прав людини Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
10. Фасій А. В. Міжнародне законодавство у сфері охорони психічного здоров'я. *Приватне і публічне право в умовах війни: проблеми теорії та практики* : матеріали IV Міжнар. наук.-практич. конф. (м. Одеса, 24 листоп. 2023 р.) / відп. за вип. Б. В. Фасій ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : «Юридична література», 2023. С. 407-409.
11. Аналіз законодавства й політики у сфері психічного здоров'я в Україні. URL: <https://www.mh4u.in.ua/wp-content/uploads/2021/01/mh4u-mh-law-analysis-report-21122020-with-annexes.pdf>.
12. Сенюта І. Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2006. 217 с.

Fasii A. International legal protection of mental health

Summary. The relevance of the research topic is attributed to global challenges, including the spread of the acute respiratory disease Covid-19, international conflicts, technological advancements, etcetera. The article emphasizes the significance of a person's mental state on their daily activities, considering its impact at both the individual and societal levels. To this end, the author analyzes current international conventions, declarations, and standards in the field of mental health and investigates the activities of international organizations working in this sphere.

Based on the research findings, recommendations for the activities of international organizations in the healthcare sector include: analyzing modern challenges, promoting the development of protocols for providing psychological support in crisis situations, providing

training for specialists in the mental health field, developing communication systems to allow for quick and effective dissemination of information on new challenges that may affect mental health, and creating international platforms and programs to support mental health after crisis situations.

The theoretical significance of this research lies in elucidating the complex nature of the right to healthcare, which makes it possible to comprehensively reveal new aspects of this right, take into account the realities of the modern world, and contribute to the formulation principles that reflect the relationship between mental health and human rights. This helps to clarify the interaction between the social and legal aspects of mental health and to contribute to the development of international law in which mental health can be recognized as an important constituent area of legal regulation. The practical significance of this scientific research lies in identifying promising areas for the activities of international organizations aimed at ensuring the right to mental health access in crisis situations and can be the basis for creating programs and initiatives to support mental health.

The field of mental health care requires modern scientific tactics including: the development of integrated approaches that take into account mental health along with physical health to improve the availability and quality of services; focusing on the development and implementation of prevention programs to reduce risks and minimize the effects mental illness; spreading initiatives to ensure equal access to mental health care for all, regardless of social status, ethnicity or place of residence; implementing digital innovations such as telemedicine and mobile applications to facilitate access to mental health care and patient monitoring; implementing global campaigns and initiatives to combat the stigma surrounding mental illness and to raise awareness of the importance of mental health; ensuring increased investment and funding to support research, service development and mental health care; and increasing international cooperation and exchange of experience between countries to improve strategies and policies in the field of mental health. These prospects for the field's development can contribute to establishing a more open, inclusive, and effective approach to establishing and protecting the right to mental healthcare internationally.

Key words: mental health, right to mental health, international mental health protection, mental well-being, protection of human rights, right to mental health.